

ПОЗОВ У СПРАВАХ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ З АВТОРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Олена Штефан,

*завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

Наукова стаття присвячена розкриттю специфіки позову у справах, які виникають з авторських правовідносин. Автор приділяє увагу не лише цивільній процесуальній природі позову в цивільних справах, а й звертає увагу на деякі його особливості, пов'язані з конкретним видом справи.

Ключові слова: вчення про позов, поняття позову, захист порушених і оспорених прав і законних інтересів, позовне провадження, цивільний процес

Актуальність теми. Захист авторського права й охоронюваних законом інтересів у цивільному судочинстві здебільшого може здійснюватись у позовному провадженні.

Цивільним процесуальним засобом, який забезпечує реалізацію права на звернення до суду та може ініціювати його діяльність з метою здійснення захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або інтересів у справах, що виникають з авторських правовідносин (статті 1, 3, 4, 15, 118 ЦПК України) є позов (позовна вимога).

Рівень дослідження теми. У вітчизняній та іноземній цивільній процесуальній літературі наявні численні дослідження, присвячені позову та позовній формі захисту прав, в яких відображається широкий спектр різноманітних підходів до визначення позову, його складових частин, видів позову, права на позов, умов і процесуальних засобів його реалізації.

Проблема інституту позову в цивільному процесуальному праві була об'єктом досліджень багатьох поколінь учених цивілістів-процесуалістів.

Так, на загальнотеоретичному рівні вчення про позов досліджувалося в роботах М. Гурвича, Н. Зейдер, В. Гордона,

А. Добровольського, С. Іванової, П. Філіппова, М. Вікут, Р. Гукасян, П. Елісейкіна, М. Шакарян, О. Іванова, А. Клеймана, К. Юдельсона, К. Комісарова, С. Курилева, Д. Чечот, Г. Осокіна, В. Щеглова, Н. Чечіної, А. Мельникова, Е. Крашеніннікова, М. Штефана та ін., а також теоретиків права — Н. Вітрук, В. Кучинського, Н. Матузова, О. Красавчікова, Л. Явіча, В. Гулієва, Ф. Рудинського, Д. Карімова, Р. Халфін та ін.

Постановка проблеми. Не зважаючи на численні наукові дослідження щодо вчення про позов, проблема позову як у теоретичному, так і в практичному плані не втрачає своєї актуальності на сьогоднішній день та привертає увагу сучасних дослідників. Ця наукова стаття має на меті дослідити основні історичні етапи розвитку вчення про позов, проаналізувати сучасний рівень розробки теорії позову щодо його відповідності його тенденціям цивільного судочинства.

Позов — це складне правове явище, що є одним з центральних цивільних процесуальних інститутів, який був започаткований і розвинутий ще в часи Стародавнього Риму. Основна ідея римських юристів отримала своє вираження у вислові: засоби

захисту передують правам. Саме цей постулат був закладений в основу подальшого розвитку процесуальних норм. Питання щодо процесуальних засобів захисту права позовом (*actio*) римськими юристами було розроблений досить детально. Будь-яка особа, що бажала реалізувати свої вимоги, мала знати, чи може вона скористатися позовом і яким саме [47, 35]. Власне право не підлягало захисту, адже воно було правом. Надання можливості для судового захисту залежало від виконання вимог при подачі позову, а претензії сторін обґрунтовувались на основі закону. При позитивному вирішенні питання позов підлягав засвідченню при добровільному врегулюванні спору (визнання відповідачем претензій або присяга позивача про відсутність вимог замінювали рішення суду).

Якщо позов засвідчувався, але позивач не доводив справу до кінця, не отримував судові рішення та стягнення від боржника, позов вважався втраченим, позивач втрачав можливість ще раз звернутися за захистом. Після засвідчення позов переходив у наступну стадію — розгляду по суті.

Цивільне судочинство існувало у трьох формах: легисакційній, формулярній, екстраординарній, що відповідало трьом періодам розвитку Римської держави: царів, республіки та імперії. В період дії формулярного процесу суттєвих змін зазнав інститут позову. Це була фактично інструкція магістрату судді, що включала в себе сутність позовних претензій (демонстрацію), предмет і підстави позову (інтенцію), процедуру розгляду позову (кондемнацію) та постановлення рішення про присудження речі чи грошей (адьюнкцію). Також з'явився законний засіб (ексценція), яким позивач захищався від позову чи намагався відвести від себе претензії позивача. Підставою для ексценції були відомі факти, що знищували позов або його обмежували [47, 56].

Позивачеві та відповідачу не надавалось право на оскарження судового рішення, проте вони могли вимагати реституції (*veto*), повернення у становище, що існувало раніше. Реституція вважалася надзвичайним засобом захисту, тому що претор діяв не відповідно до вимог права, а засновував своє рішення на праві справедливості.

При екстраординарному процесі позов у вигляді формули замінював скаргу, що записувалась у судовий протокол. Провадження було скорочене, однак могло бути переведене у звичайний процес. У цьому процесі, якщо рішення у справі не виконувалося, позивач міг пред'явити цей же позов знову. Скарга мала форму письмової заяви, що підтверджувала наявність спору.

Так, наприклад, римський юрист Цельс визначав позов, як право в суді вимагати те, що потрібно. Загальне поняття позову давньоримські юристи сформулювали в Дигесті: *Nihil aliud est actione quam ius, quod sibi debeat, iudicio persequendi* (D. 44. 7. 51; 1. 4. 6. pr.) — позовом є право особи здійснювати у судовому порядку належну й вимогу [26]. Тож, римські юристи визначали позов як вимогу, звернену в судовому порядку.

Позов у римському праві це, з одного боку, процесуальний засіб, який дозволяє здійснити правовий захист, а з другого, — матеріальне право, що реалізується позивачем у спорі [47, 75].

У римському праві існувало понад 200 позовів, кожний з яких мав свою сферу застосування, проте всі вони були взаємопов'язані та становили єдину систему. Розвиток римського процесуального права йшов шляхом створення нових позовів.

Дослідник римського права Г. Пухта дав таке визначення позову у римському праві: з процесуального боку, позов — це процесуальна дія, завдяки якій спір виноситься на розгляд суду; дія, в якій особа (позивач), захищаючи своє право наводить усі фактичні

ЗАХИСТ ПРАВ

та юридичні підстави і на їхній основі викладає вимогу своєму супротивникові (відповідачу), формулюючи її як прохання до судді (*petitum*) [36, 223].

Позов у римському праві охоплював все право з наявними та майбутніми вимогами. Право на позов не було наслідком порушеного права, а виникло лише тоді, коли з'явився передбачений законом позов, який був спрямований на захист саме цього порушеного права [47, 76]. Тож у римському праві надання судового захисту породжувало право, римське *actio* було самостійним вираженням права, а не засобом захисту права [40].

Варто зазначити, що в римському праві термін «позов» не лише позначався словом *actio*, а й *condictio*, *dica*, *persecution*, *vindication* тощо [3, 437].

Римське право найбільш суттєво вплинуло на процесуальне право Західної Європи, де в навчальних закладах юриспруденція була обов'язковою дисципліною, поряд із богослов'ям і філософією.

Загальновідомо, якразим прикладом рецесії римського права у сфері цивільного процесу була Франція із Кодексом Наполеона (*Code Civil* — 1804 рік). Французька кодифікація цивільного процесу відіграла суттєве значення в розвитку німецького цивільного процесуального права. Уніфікація положень цивільного процесуального права відбулася після створення Німецької імперії в 1871 році, у результаті прийняття Цивільного процесуального кодексу (1877 рік) [27].

Формування підходів до визначення позову, його змісту в німецькому цивільному процесуальному праві безпосередньо пов'язують із такими видатними процесуалістами, як Ф. Савіні, Ф. Пухта, К. Арндтс та ін. Варто зазначити, що визначення позову в німецькому цивільному процесуальному праві перебувало під впливом вчення про право на позов і як самостійна правова категорія практично не розглядалася. На думку Ю. Планка,

позов є елементом процесу, під яким розуміється вимога судового захисту проти неправа [31].

Позов німецькими юристами розглядався як процесуальний акт, спрямований на порушення провадження по з'ясуванню усіх обставин справи і на досягнення рішення по спору [21, 66] або як звернення особи про надання їй правового захисту [17, 130; 34].

У період, коли панівною була теорія матеріального права, позов розглядався у двох значеннях: як процесуальна дія, пов'язана із поданням позовної заяви; як матеріальне право на позов. Позов у першому значенні належав до сфери процесу та не мав самостійного теоретичного значення, в той час як позов у значенні права на позов вважався частиною матеріального права і саме йому приділялась увага дослідників, які розглядали його як повноваження особи, що пред'являє позов і дозволяє їй вимагати задовольнити її клопотання. Позов у значенні права на позов був звернений до відповідача як до порушника прав позивача [41; 37; 2].

Безпосередньо започаткував теорію права на позов у матеріальному трактуванні представник історичної школи права Ф. Савіні. Позов як правову категорію він самостійно не розглядав, а право на позов розглядав як зміст правомочностей, що виникають унаслідок порушення права та спрямовані на усунення цих порушень. Одночасно він вказував на недопустимість змішання права на позов із діями, пов'язаними з поданням позову, що є формалізованими та належать до сфери процесуального права. Тобто право на позов Ф. Савіні розглядав як стадію матеріального права, що виникає при процесуальній її реалізації [14, 9].

Такий підхід поділяв і Дєрнбург, який зазначав, що позов є елементом або властивістю матеріального права, яке, своєю чергою, ним не вичерпується [14, 140].

На думку М. Гурвича, завдяки такому поглинанию матеріальним правом

процесуального, згідно з вченням Ф. Савінії, відбувся суттєвий розвиток саме теорії цивільного процесуального права. Так, теорія Ф. Савінії про право на позов була відтворена в Пруському судовому статуті (1793 рік, доповнений законами 1833 і 1846 років) як підстава для попереднього провадження з дослідження суддею наявності в позивача права на позов. Якщо суддя за матеріалами справи встановив, що у позивача відсутнє право на позов, він своїм розпорядженням припиняв провадження (*per decretum*) і позивач «втрачав» захист [14, 9].

Наступним за теорією Ф. Савінії було вчення про вимогу, започатковане Б. Віндшейтом, основні постулати котрого викладено у роботі «Die Actio des römischen rechts vom Standpunkt des heutigen Rechts» (1856 рік). У своєму вченні Б. Віндшейд доводив, що, на відміну від римської концепції, за якою судовий захист породжував право, в дійсності позов є наслідком (*posterius*) матеріально-правових відносин, що є первинними (*prius*) [4].

Згодом критики вчення Б. Віндшейда наголошували, що теорія вимоги побудована виключно на термінологічній заміні одного терміна (*actio*) іншим (право) [14, 11]. Найбільший критик теорії Б. Віндштейна Мутер (*Muther*) у своїй роботі «Zur Lehre von der römischen actio» (1857 року) визначив подвійну природу позову — матеріально-правову та публічно-правову. Саме Мутер, на думку М. Гурвича започаткував дуалістичну теорію природи позову та права на позов як цивільну матеріальну вимогу і як публічну вимогу на захист права [14, 12].

З виникненням абстрактного права позов почали розглядати як адресовану суду вимогу та надали йому публічного характеру, незалежного від матеріального права. Вчення про право вимоги на правовий захист, розроблене А. Вахом, визначало позов як одночасне звернення до суду та відповідача [59]. Проте згодом вимога на

правовий захист втратила свій універсальний характер, який визнавався А. Вахом, і перестала ототожнюватися з предметом спору.

Наприкінці XIX — на початку XX століть абстрактна теорія про позов почала активно зазнавати критики, тому що право вимоги було відірване від матеріальних правовідносин і перенесено в публічне право, що не відповідало реальним правовідносинам [60]. Спроба знайти компроміс між цивільною матеріальною вимогою та її примусовою (через суд) реалізацією стало підґрунтям для появи теорії конкретного права.

У теорії конкретного права онабула розвитку ідея Мутера, що отримати судовий захист може лише той, хто має відповідне право. Згідно з теорією конкретного права, позов є засобом досягнення мети матеріального права, але не власне матеріальне право, не його функція або публічно-правовий прояв, він є вимогою до держави на задоволення інтересу, захист від відповідача в процесуальній формі, пов'язаний з позапроцесуальним фактичним складом [14, 16]. Теорія конкретного права свого часу отримала велику підтримку у процесуалістів і була досить поширена в Австрії та Франції.

Розвиток теорії цивільного процесуального права в царській Росії перебував під досить сильним впливом наукових розробок німецьких учених у цій сфері [6; 55; 57]. До того ж, як зазначав Е. Васьковський, російська монографічна література з цивільного процесу була бідною [8, 17]. Тож усі основні вчення німецьких науковців щодо розуміння сутності позову отримували підтримку та розвиток на території Російської імперії.

Наприкінці XIX — на початку XX століть у цивільному процесуальному праві термін «позов» трактувався у двох значеннях. Так, на думку М. Бруна, який дав визначення позову в енциклопедії Брокгауза й Ефрона, по-перше,

ЗАХИСТ ПРАВ

є юридична можливість захистити своє цивільне право в судовому порядку, а по-друге, — це судові (процесуальні) дії позивача, що звернувся за допомогою до суду, щоб зобов'язати відповідача визнати його право чи виконати те, що він повинен. Перше визначення позову містить ознаку, завдяки якій можна відмежувати цивільне право від публічного. На думку М. Бруна, позов є супутником цивільного права, елементом його властивості [56, 163]. Як бачимо, наведене визначення позову є яскравим прикладом прояву теорії конкретного права.

Теорію конкретного права підтримав і розвинув Т. Яблочков, який вважав, що позов є одним з видів вимог на захист права й тому становить відмінну від суб'єктивного приватного права публічно-правову вимогу, спрямовану проти держави, зміст якої полягає в отриманні позитивного для уповноваженої особи судового рішення [57, 9]. Подібну ідею підтримав і В. Гордон, який позов визначав як публічно-правову вимогу до держави щодо постановлення судового рішення [11, 92, 109–115].

На протигагу зазначеній концепції конкретного права, позицію абстрактного права підтримував П. Кочергін, який розглядав позов як юридичну вимогу, заявлену позивачем, яка становить предмет спору між сторонами [28, 36].

Водночас потібно взяти до уваги, що у дореволюційній Російській імперії законодавство не використовувало такого окремого терміна, як «позов». Натомість, Статут цивільного судочинства та Свод законів Російської імперії використовували терміни: «право на позов», «право відшукувати», «право подавати позов». Окрім цього, Статут цивільного судочинства містив термін «вимога» в положеннях, присвячених позову (статті 442, 445, 570, 574, 632) [29]. Тож привертає увагу цікавий факт, що «вимога» як визначальний термін поняття позову був введений у цивільний процес

німецьким ученим Б. Віндшейдом у XIX столітті.

Спираючись на термінологічну специфіку дореволюційного цивільного процесуального законодавства, Е. Васьковський здійснив розмежування термінів «вимога» та «позов». Так, вимогу він тлумачив як домагання, що припускає примусове його здійснення будь-яким дозволеним способом, в свою чергу позов він визначав як домагання, що здійснюється за допомогою судової влади [7, 598; 30, 146].

Завершуючи невеличкий екскурс в історію розвитку теорії позову у дореволюційний період хотілося б привернути увагу, що вже у 1917 році Е. Васьковським була зроблена спроба сформулювати універсальне визначення позову, котре б відображало всю його багатогранність, чим по суті й був започаткований напрям універсальності визначень позову. Так, у процесуальному сенсі, на думку дослідника, позов є вимогою у формі прохання (клопотання) про постановлення судом певного рішення. У матеріальному, тобто за змістом і суттю, сенсі позов є власне вимога, заявлена в позовному клопотанні. А в законодавстві — це вся діяльність позивача впродовж усього процесу [7, 592, 603].

У середині XX століття відбувся бурхливий розвиток радянської науки, не стало винятком і цивільне процесуальне право, проте основою теоретичних дослідження були досягнення цивільно-процесуальної теорії та філософії попереднього століття, а також розробки німецьких учених.

Існувало багато підходів щодо визначення позову, проте оскільки це не є предметом пропонованої статті, тому не будемо досить сильно акцентувати увагу на різноманітних течіях і вченнях про позов, а висвітлимо лише найбільш поширені.

Тривалий час панівною в радянській процесуальній науці була позиція, відповідно до якої позов розглядали як єдине поняття, що має процесуаль-

ний і матеріально-правовий аспект (А. Добровольський, С. Іванов, Д. Чечот та ін.), при цьому вимога до суду про захист права розглядалась як процесуальний бік позову, а вимога позивача до відповідача — матеріально-правовий. В єдності поняття позову акцентується матеріально-правовий аспект. Так, на думку А. Добровольського, сутність будь-якого позову як засобу захисту полягає саме в тому, що суд повинен перевірити законність і обґрунтованість матеріально-правової вимоги позивача до відповідача. Лише наявність матеріально-правового аспекту позову, тобто правової вимоги позивача до відповідача, можна пояснити існування таких інститутів процесу, як визнання позову, відмова від позову, мирова угода. Відповідно, матеріально-правовий бік позову — це неодмінна ознака для визначення сутності будь-якого позову. Тож, позов — це єдине поняття, що має два аспекти: матеріально-правовий і процесуальний, де перевага віддається матеріально-правовому, що визначає природу позову [19, 10].

Інший прихильник цієї концепції, В. Чапурський, дещо уточнив матеріально-правовий аспект позову як захист цивільного права. Позов є звернення до суду вимога постановити рішення про визнання судом суб'єктивного цивільного права позивача та присудження відповідача до виконання певних дій або підтвердження судом наявності чи відсутності між позивачем і відповідачем певних цивільних правовідносин. У матеріальному сенсі — це звернення через суд матеріально права вимога, якою є власне цивільне право, що підлягає захисту судом [50, 158–159]. Таке визначення позову було прийнято Я. Штутиним, з деяким уточненням, що позовом у процесуальному сенсі є звернення до суду за захистом охоронюваного цивільного суб'єктивного права [53, 136].

Не зважаючи на те, що наведений підхід до тарктування позову був до-

сить поширеним, він зазнавав критики з позиції того, що він не відповідає вимозі єдності і універсальності поняття позову. Так, наприклад, В. Ярков вказував на те, що поняття позову містить матеріально-правовий і процесуальні елементи, за своїм змістом воно ширше та багатше, ніж поняття позову в матеріально-правовому чи процесуальному значеннях, оскільки поряд із вимогою до суду, існує як обов'язковий, невід'ємний складовий елемент, існує і матеріально-правова вимога позивача до відповідача. Якщо виходити з того, що матеріально-правова вимога позивача до відповідача розглядається як головна, відмінна риса будь-якого позову, за таких умов вимога особи, яка виступає від свого імені на захист прав та інтересів третіх осіб, не можна назвати позовом, оскільки така вимога не містить і не може містити такої суттєвої ознаки будь-якого позову, як матеріально-правові вимоги позивача до відповідача. Такий висновок суперечить положенням цивільно-процесуального законодавства, яке використовує термін «позов» і до осіб, які захищають права та інтереси інших осіб [58, 96].

Варто зазначити, що теорія доміантної матеріально-правової аспекту позову піддавалася критиці ще за радянських часів, наприклад, А. Клейнманом і М. Штефаном [25, 25–26; 51, 3–8].

Повністю підтримуючи висловлені зауваження виникає потреба звернути увагу й на ту обставину, що позов спрямовується на захист суб'єктивного цивільного права, відповідно він не може бути таким правом. Відповідно до запропонованого В. Чапурським і Я. Штутиним визначення позову, в процесуальному сенсі він ототожнюється з процесуальною дією, що не узгоджується з положеннями цивільного процесуального законодавства, в якому містяться поняття «позов» і «пред'явлення позову», зокрема «позови пред'являються» (статті 109, 118 ЦПК України). При визначенні позо-

ЗАХИСТ ПРАВ

ву засобом захисту порушеного чи оспореного права не враховується дуже важливе положення законодавства України, за яким захист права покладено на органи судової влади та інші юрисдикційні органи і таким чином їхні рішення, ухвали, постанови є процесуальними засобами захисту.

Розглядаючи позов як вимогу до суду порушити справу, автори — суб'єкти авторських правовідносин, не зазначають, яка мета такого порушення справи, що має важливе значення для визначення позову. Такою метою порушення справи є захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів авторського права, інших матеріальних правовідносин і захист встановленого державою порядку. При визначенні позову через матеріально-правову вимогу позивача до відповідача не враховується, що така вимога властива й досудовим вимогам суб'єктів спірних правовідносин, а також те, що процесуальної правосуб'єктності позивача чи відповідача вони набувають тільки з прийняттям судом спірної справи до провадження, а не до її порушення в суді.

Раніше існував дещо інший підхід до визначення сутності позову, що брав початок із праць німецьких юристів середини XIX століття. Відповідно до другого підходу, позов розглядався у двох самостійних категоріях: позову у матеріально-правовому та позову у процесуально-правовому значеннях (М. Гурвич, Р. Гукасян, П. Єлісейкін, С. Шакарян, А. Боннер, І. Пятілетов та ін.). Прихильники цієї позиції вважали, що під позовом в матеріально-правовому розумінні слід розуміти вимогу позивача до відповідача, у такому разі позов є інститут матеріального права; під позовом в процесуально-правовому значенні потрібно розуміти звернення позивача до суду за захистом права, та при цьому позов є інститутом процесуального права.

Так, на думку М. Гурвича, позов у цивільному процесуальному праві є звернення до суду першої інстанції з вимогою про захист спірного цивільного (сімейного, трудового, кооперативного — Р. Гукасян) суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу [15, 5]. Керуючись наведеним тлумаченням, позов потрібно розуміти як процесуальну дію, тобто дається визначення позову у процесуальному значенні. Позовом у матеріальному значенні є цивільне суб'єктивне право на примусове здійснення обов'язку боржника виконати будь-які дії чи утриматися від певної дії [44, 191; 45, 101, 104; 22, 9, 14; 24, 6]. Безпосередній акцент тільки на матеріально-правовому аспекті у визначенні позову зробила О. Ісаєнкова: позов — це засіб захисту права особи, що звернулася до суду, чие право вважається порушеним або оспореним, такий спосіб захисту спрямований проти уявного порушника і заснований на зазначених позивачем спірних цивільних (в широкому значенні) правовідносин [23, 58].

Виходячи з наведеного розуміння позову, виникає потреба зауважити, що за таким підходом суд має розглядати не один, а два самостійних позови — у матеріальному та процесуальному значенні, що не відповідає дійсності — ні законодавству, ні практиці його застосування. Якщо позов є лише звернення до суду за захистом права, то після його пред'явлення він зникає шляхом трансформації в справу, що розглядається судом. Визначення позову через процесуальну дію не відповідає Цивільному процесуальному кодексу України, яким встановлені категорії «позов» і «пред'явлення позову». Також можна повністю погодитись із зауваженнями І. Решетникової, котра зазначала, що визнаючи існування двох самостійних понять позову, автори такого підходу протиставляють один одному дві категорії суб'єктів, яким законом надається право на

звернення до суду з вимогою про захист. Для осіб, які захищають чуже право чи охоронюваний законом інтерес, позов як самостійна категорія існує лише в процесуальному сенсі. Для осіб, які захищають власні права та законні інтереси, позов як самостійна категорія існує у двох різновидах — як інститут процесуального права і як інститут матеріального права [38, 116]. Тож, розглядувана концепція сутності позову також не відповідає вимозі єдності й універсальності позову як засобу судового захисту прав і законних інтересів.

Третій підхід щодо визначення сутності позову є найбільш пізнім і увібрав у себе як критику попередніх двох концепцій, так і позитивні підходи висловлені дослідниками цивільного процесуального права. У цьому контексті не можна не погодитися із думкою Г. Осокіною, що зберігається одна логічна лінія двох груп учених, яка змістовно повністю збігається, адже й ті й ті тлумачать позов як матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, а також до суду одночасно. Те, що двом самостійним поняттям позову протиставиться одне, що складається з двох частин — матеріально-правової та процесуальної — свідчить про несуттєвість розходжень термінологічного характеру [32, 11]. Цей третій підхід отримав назву «універсального визначення поняття позову». Метою універсального визначення позову є уникнення суперечностей у раніше висловлених тлумаченнях позову, а також прагнення пов'язати теорію цивільного процесуального права із судовою практикою та цивільним процесуальним законодавством. Представниками концепції універсального визначення позову є Г. Осокіна, В. Мусін, М. Штефан, М. Вікут, І. Зайцев та ін.

Так, на думку В. Щеглова позов є засіб судового захисту, тобто зверненням заінтересованої особи до юрисдикційного органу, безпосередньо до

суду з клопотанням про вирішення правового конфлікту з метою захисту суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу суб'єкта звернення або іншої особи, якщо за законом їй надано право захищати інтереси інших осіб [54, 16].

Отже, позов — це єдине поняття, що має два аспекти: процесуальну і матеріальну. Звернення до суду про захист права, про здійснення правосуддя зі спірних авторських і суміжних правовідносин має супроводжуватися матеріально-правовою вимогою до відповідача. Частково це положення було відтворене М. Гурвичем у визначенні позову, в основу якого був покладений сформульований ним зміст елементів позову [15, 5]. Н. Зейдер називає позовом вимогу до суду особи, заінтересованої в захисті права, а К. Юдельсон додає до цього і «порушення судової діяльності», тобто автори не включають до визначення позову матеріально-правові аспекти, хоча вони згадані у словосполученні «вимогою до суду особи, заінтересованої в захисті права» [20, 123; 42, 188].

Вимога до суду про вирішення правового спору з авторських, суміжних, інших матеріальних правовідносин завжди поєднується з певними матеріально-правовими вимогами до відповідача, позаяк у такому разі предметом судового розгляду є спір про право між сторонами. Суд завжди перевіряє правомірність матеріально-правової вимоги однієї сторони до другої, тому А. Добровольский слушно звернув увагу на цю властивість позову, включивши її у сформульовану ним дефініцію, в якій поставив на перше місце вимогу про усунення порушеного права, пред'явлену однією особою другій [19, 29]. Позовною вимога стає тоді, коли вона спрямовується на порушення діяльності компетентного юридичного органу, який уповноважений здійснювати захист порушеного чи оспореного права, чи охоронюваного законом інтересу. Така властивість

ЗАХИСТ ПРАВ

вимоги прямо відображена у ст. 3 ЦПК України. Варто звернути увагу, що дещо пізніше А. Добровольський дав значно розгорнутіше визначення позову як пред'явлення в суд або інший юрисдикційний орган для розгляду та вирішення в певному процесуальному порядку матеріально-правової вимоги однієї особи до другої, що виникає із спірних матеріально-правових відносин, оснований на певних юридичних фактах [18, 19].

Аналогічне визначенням позову сформульовано М. Треушніковим, С. Івановою [43, 194–194; 1, 78], з незначними модуляціями — Е. Пушкарем, А. Пашуком [49, 188; 33, 5; 52, 278; 46, 113].

На думку Г. Осокіної, позов як вимога заінтересованої особи про захист свого або чужого права чи оспорюваного законом інтересу характеризується єдністю та не може існувати у двох своїх іпостасях — процесуальній і матеріально-правовій, — але у запропонованому нею визначенні вони проглядаються [32; 28].

Варто зауважити, що при визначенні позову потрібно виходити з нормативних положень статей 3, 4 ЦПК України, відповідно до яких позов має втілювати право заінтересованої особи на звернення до суду за захистом, право на порушення цивільної справи в суді та на її розгляд. Отже, на думку М. Штефана, позов в цивільному судочинстві — це вимога до суду заінтересованої особи про здійснення правосуддя в цивільних справах на захист прав та інтересів, порушених або оспорених іншою особою [52, 278].

Підводячи підсумок наведеним і проаналізованим концепціям визначення позову не можна не погодитися з думкою М. Вікута та І. Зайцева, що різні підходи при визначенні поняття позову, пояснюються не лише складністю досліджуваної категорії, а й певною мірою, недосконалістю юридичної техніки, коли один і той же термін в цивільному процесуальному

законодавстві використовується для позначення різних понять [9, 173].

Якщо звернутися до сучасної цивільної процесуальної літератури, то можна побачити, що всі три концепції щодо визначення поняття позову збереглися і продовжують своє існування. Водночас необхідно констатувати, що переважною точкою зору нині є універсальне визначення позову.

Так, наприклад, прихильником домінуючого матеріально-правового аспекту позову є С. Іванова, яка визначає позов, як матеріально-правову вимогу однієї особи до іншої, що підлягає розгляду в певному процесуальному порядку [13, 228].

До прихильників двох самостійних понять позову (в матеріально-правовому та процесуальному значеннях) є В. Ярков, який визначає позов як звернену до суду першої інстанції вимогу позивача до відповідача про захист свого права чи охоронюваного законом інтересу. Позов — це процесуальний засіб захисту інтересів позивача, позов порушує позовне провадження, в результаті чого спір передається на розгляд суду [58, 257].

Позицію щодо універсального визначення позову обстоює, наприклад, В. Васін, який визначає позов як вимогу юридично заінтересованої особи, звернену до суду першої інстанції, про захист порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу встановленим законом способом на підставі вказаних фактів, з якими вона пов'язує неправомірні дії позивача [5, 106].

Аналіз сучасної літератури свідчить і про прагнення дослідників давати визначення позову в широкому значенні, включаючи до нього якомога більше ознак. З одного боку не можна не поділяти такого підходу, а з іншої — інколи визначення перетворюються на досить складні конструкції, що важкі для сприйняття. Наприклад, Т. Степаненко, запропонувала таке визначення поняття позову

як пред'явленої у встановленій законом процесуальній формі з метою захисту неперсоніфікованого суспільного інтересу вимога заінтересованої особи до суду про розгляд і вирішення правового спору між нею та відповідачем з приводу порушення діями (бездіяльністю) останнього прав та інтересів численної, кількісно й персонально не встановленої групи осіб, спільність якої зумовлена єдністю інтересів і способу захисту порушених прав [48, 10].

Проте, які б не були визначення позову, і дослідники, і законодавець єдині в одному: позов є там, де є позовне провадження, а подання позову є підставою для відкриття позовного провадження [9, 173]. Привертає увагу й той факт, що такий підхід висловлений в теорії цивільного процесуального права іноземних країн. Так, наприклад, угорські дослідники вважають, що позовне провадження буде там, де буде поданий позов. Позов наявний тоді, коли є дві сторони (позивач і відповідач) з протилежними позиціями щодо предмету позову (наявність спору), чи принаймні необхідна відповідна норма закону, яка б дозволила заінтересованій звернутися до суду з позовом [39; 16].

У німецькому цивільному процесуальному праві позов визначають як звернення позивача про надання йому правового захисту, тобто позов є засобом правового захисту, а також передумовою для ухвалення судом відповідного рішення по справі. Через рішення суду позивач отримує відповідний правовий захист, за умови задоволення позову, чи відмову у правовому захисті, в разі відмови від позову [35].

Висновок. Зважаючи на проаналізовані положення та предмет цього дослідження, позовом є звернення до суду заінтересованої особи про здійснення правосуддя у справі на захист прав і охоронюваних законом інтересів з авторських і суміжних праввід-

носин, порушених чи оспорених іншою особою.

Це звернення (вимога, заява) заінтересованої особи (позивача чи іншої уповноваженої нею або законом особи) до суду про прийняття ним до свого провадження на розгляд і вирішення матеріально-правової вимоги (про порушення цивільної справи та її розгляд), пред'явленої нею до другої особи (відповідача) з метою захисту спірних або порушених авторських прав встановленим способом і на зазначеній підставі.

У цьому визначенні поняття позову закладені його істотні ознаки й ознаки позовного провадження (позовної форми) цивільного процесу, зокрема: 1) позов спрямовується на захист порушених чи оспорених авторських або суміжних прав, тому в позовному провадженні розглядаються та вирішуються спори заінтересованих осіб — суб'єктів авторських чи суміжних правовідносин про їхні права і обов'язки та законні інтереси; 2) у позовному провадженні беруть участь дві спірні сторони з протилежними (майновими чи особистими) інтересами; 3) позов спрямовується на розгляд до суду, яким є територіальний суд загальної юрисдикції, діяльність котрого побудована на принципі незалежності суддів і підкорення їх тільки закону; 4) в позовний спір між сторонами також можливе втручання інших заінтересованих осіб для захисту своїх прав, прав інших осіб і держави; 5) процесуальне становище сторін, інших осіб, які беруть участь у справі позовного провадження базується на принципах диспозитивності, рівноправності та змагальності сторін тощо. Змагальна форма цивільного процесу найбільш повно виражена в позовному провадженні. ♦

Список використаних джерел

1. Арбитражный процесс : учебник для юрид. ВУЗов и фак. / под ред. М. К. Триушников. — 3-е изд., доп. — М. : Спартак, Городец, 1997. — 454 с.
2. Arndts K. *Lefirbuch der Pandekten* / K. Arndts. — 5. Aufl. — 1865. — S. 134.
3. Бартошек М. Римское право. (Понятие, термины, определения) : пер. с чешск. / М. Бартошек. — М. : Юридическая литература, 1989. — 448 с.
4. Бернхарт (Бернгард) Виндшейд. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Виндшейд,_Бернхарт.
5. Васин В. Н. Гражданский процесс: учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / В. Н. Васин, В. И. Казанцев. — 3-е изд., стер. — М. : Академия, 2008. — 288 с.
6. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса / Е. В. Васьковский. — М. : Бр. Башмаковы, 1913. — Т. 1 : Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. — 1913. — 572 с.
7. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский. — М. : Изд. бр. Башмаковых, 1914. — С. 598.
8. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский ; под ред., с предисл. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 464 с.
9. Вукот М. А. Гражданский процесс : курс лекций / М. А. Вукот, И. М. Зайцев. — Саратов : СГАП, 1998. — 336 с.
10. Гордон В. М. Основание иска в составе изменения исковых требований / В. М. Гордон. — Ярославль : Тип. Губ. Правления, 1902. — 316 с.
11. Гордон В. М. Иски о признании. / В. М. Гордон. — Ярославль: Тип. Губ. земск. управы, 1906. — 370 с.
12. Гражданский процесс : учебник / под ред. М. С. Шакаряна. — М. : Юрид. лит-ра, 1993. — 560 с.
13. Гражданский процесс : учеб. для вузов / под ред. М. К. Треушников. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Городец, 2007. — 783 с.
14. Гурвич М. А. Право на иск / М. А. Гурвич ; под ред. Клейман А. Ф. — М. : Изд-во Академии наук СССР, 1949. — 216 с.
15. Гурвич М. А. Учение об иске (состав, виды) : учебн. пособие / М. А. Гурвич. — М. : РИО ВЮЗИ, 1981. — 34 с.
16. Gyekiczky Tamás: V. Előadás: Szinguláris és társas peralakzatok In: Előadások a polgári eljárások köréből Kossuth Egyetemi Kiadó Debrecen 2006. 49-59. o.o. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.fvszemle.hu/aktualis_szam.
17. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии / А. Г. Давтян. — М. : Городец, 2000. — 320 с.
18. Добровольский А. А. Основные проблемы исковой формы защиты права / А. А. Добровольский, С. А. Иванова. — М. : Изд-во МГУ, 1979. — 160 с.
19. Добровольский А. А. Исковая форма защиты права: (Основные вопросы учения об иске) / А. А. Добровольский. — М. : МГУ, 1965. — 109 с.
20. Зейдер Н. Б. Элементы иска в советском гражданском процессе : учеб. пособ. / Зейдер Н. Б. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, юр. инст-та, 1956. — 74 с.
21. Елисеев Н. Г. Гражданский процесс ФРГ: учеб. пособ. / Елисеев Н. Г. ; под ред. Абовой Т. Е. — М. : Изд-во ин-та государства и права, 1989. — 152 с.
22. Елисейкин П. Ф. Предмет судебной деятельности в советском гражданском процессе (его понятие, место, значение) : автореф. дис... д-ра. юр. наук: 12.00.03 / ЛГУ им. А.А. Жданова. — Л., 1974. — 32 с.

23. Исаенкова О. В. *Иск в гражданском судопроизводстве : учеб. пособие* / О. В. Исаенкова. — Саратов, 1998. — 130 с.
24. Клейн Н. Й. *Встречный иск в суде и арбитраже* / Н. Й. Клейн. — М. : Юрид. лит-ра, 1964. — 80 с.
25. Клейнман А. Ф. *Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права* / А. Ф. Клейнман // *Очерки по истории*. — М. : Изд-во МГУ, 1967. — 119 с.
26. Клычков В. В. *Иск, как эффективный инструмент защиты нарушенных гражданских прав [Электронный ресурс]* / В. В. Клычков. — [Режим доступа]: <http://www.yurclub.ru/docs/arbitration/article116.html>.
27. Колесов П. П. *Процессуальные средства защиты права [Электронный ресурс]* / П. П. Колесов ; НовГУ имени Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2004. — 220 с. — (Монографии). — Режим доступа : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z140_page_1.html.
28. Кочергинъ П. *Краткий курсъ русскаго гражданского процесса* / П. Кочергинъ. — К. : Издание книжного магазина «Книжный мир» К.С. Серминского, 1915. — 38 с.
29. Колесов П. П. *Процессуальные средства защиты права [Электронный ресурс]* / П. П. Колесов ; НовГУ имени Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2004. — 220 с. — (Монографии). — Режим доступа : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z140_page_1.html;
30. Логинов П. В. *Иск — средство реализации права на обращение в государственный арбитраж для защиты прав и охраняемых законом интересов социалистических организаций* / П. В. Логинов // *Процессуальные средства реализации конституционного права на судебную и арбитражную защиту : межвуз. тем. сб. / под ред. Р. Е. Гукасян и др.* — Калинин, 1982. — С. 146.
31. Макаров В. В. *Теория иска в гражданском процессуальном праве России и Германии : автореф. дис... канд. юрид. наук [Электронный ресурс]* / В. В. Макаров. — М., 2006. — С. 10. — Режим доступа : <http://hghltd.yandex.net/yandbtm>.
32. Осокина Г. Л. *Иск (теория и практика)* / Г. Л. Осокина. — М. : Городец, 2000. — 179 с.
33. Пашук А. Й. *Позов у радянському цивільному процесуальному праві* / А. Й. Пашук. — Львів, 1971. — 95 с.
34. Planck J. W. *Lehrbuch des deutschen Civilprozessrechts* / J. W. Planck. — Bd. 2. — 1896. — S. 2.
35. *Понятие и классификация исков в гражданском процессе Германии.* - [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://spb5.ru/ponyatie-i-klassifikaciya-iskov-v-grazhdanskom-processe-germanii>.
36. Пухта Г. Ф. *Курсъ Римскаго Гражданскаго Права* / Г. Ф. Пухта. — Т. 1. — М. : Современные известия, 1874. — 550 с.
37. Puchta G. F. *Pandekten* / G. F. Puchta. — 9. Aufl. — IS63 — SS. 125–126.
38. Решетникова И. В. *Гражданский процесс : учебник для студентов* / И. В. Решетникова, В. В. Янков. — М. : Юриспруденция, 2007. — 363 с.
39. Ribai Csilla. *Az alanytöbbség problémája a polgári perben [Электронный ресурс]*. — Режим доступа : http://www.fvszemle.hu/aktualis_szam/2012_majus/paragrafus/alanytobbseg.
40. Руденко Е. *Взаимосвязь двух правомочий: процессуальной стороны и материально-правовой стороны права на иск и материально-правовой стороны*

- права на иск [Электронный ресурс] / Е. Руденко // Арбитражный и гражданский процесс, 2005. — № 8. — Режим доступа : <http://www.zonazakona.ru/law/comments/485>.
41. Savigny F. C. *System des heutigen Romischen Rechts* / F. C. Savigny. — 5. Bd. — Berlin: Bei Veit und Comp., 1841. — S. 4–5.
 42. Советское гражданское процессуальное право : учебник для юрид. ин-тов и факультетов / под ред. проф. К. С. Юдельсона. — М. : Юрид. лит-ра, 1965. — 471 с.
 43. Советский гражданский процесс : учебник / под ред. М. К. Треушниковой. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 468 с.
 44. Советский гражданский процесс: учебник для студентов вузов, обуч. по спец. «Правоведение» / под ред. М. С. Шакаряна. — М. : Изд-во Юрид. лит-ра, 1985. — 528 с.
 45. Советский гражданский процесс: учебник / под ред. М. А. Гурвича. — 2-е изд., доп. — М. : Высш. школа, 1976. — 536 с.
 46. Советский гражданский процесс: учебник для студентов юрид. ин-тов и фак. / под ред. проф. С. Ю. Каца, доц. Л. Я. Носко. — К. : Высш. школа, 1982. — 424 с.
 47. Сологубова Е. В. *Римский гражданский процесс* / Е. В. Сологубова. — М. : Городец, 1997. — 144 с.
 48. Степаненко Т. В. *Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб: автореф. дис... канд. юрид. наук* / Т. В. Степаненко. — Х., 2008. — 20 с.
 49. *Цивільне процесуальне право України: підручник для юрид. ВУЗів і фак.* / Комаров В. В., Бігун В. А., Радченко П. І. і інш. / під ред. В. В. Комарова. — Х. : Основа, 1992. — 416 с.
 50. Чапурский В. П. *Гражданский процесс* / В. П. Чапурский. — М.: изд-во Мин. юстиции СССР, 1948. — 484 с.
 51. Штефан М. Й. *Процесуальні засоби порушення цивільного судочинства* / М. Й. Штефан // *Захист соціалістичних організацій в суді.* — Вип. 1. — К. : Лабораторія друку КДУ, 1970. — С. 1–27;
 52. Штефан М. Й. *Цивільний процес : підручник для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти* / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 1997. — 608 с.
 53. Штутін Я. Я. *Лекцій з радянського цивільного процесу* / Я. Я. Штутін. — К. : Вид-во КДУ ім. Т. Шевченка, 1954. — 334 с.
 54. Щеглов В. Н. *Иск о судебной защите гражданского права* / В. Н. Щеглов // *Лекции для студентов.* — Томск : Красное знамя, 1987. — 221 с.
 55. Энгельман И. Е. *Курс русского гражданского судопроизводства* / И. Е. Энгельман. — 3-е изд. — Юрьев : Типография К. Маттисена, 1912. — 646 с.
 56. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/46265/Иск.
 57. Яблочков Т. М. *Учебник русского гражданского судопроизводства* / Т. М. Яблочков. — 2-е изд. дополненное). — Ярославль : Книгоиздательство И. К. Гассанова, типолитография Еллия Вахрамеева, 1912. — 326 с.
 58. Ятков В. В. *Гражданский процесс: учебник* / В. В. Ятков. — 5 изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 720 с.
 59. Wach A. *Handbuch des deutschen CivilprozeBrechts* / A. Wach. — Bd.I. — 1885. — S. 38.

60. Wach A. *Defensionspflicht u. Klagerecht, Zeitschrift für das private u. Öffentliche Recht der Gegenwart / A. Wach. — Bd. VI (1877). — S. 538. — Note 1.*

Надійшла до редакції 16.04.2014 року

Штефан Е. Иск по делам, возникающим из авторско-правовых отношений. Научная статья посвящена вопросам иска по делам, возникающим из авторско-правовых отношений. В статье автор уделяет внимание не только раскрытию гражданской процессуальной природы иска, но и показывает его специфику в связи с определенным видом гражданских дел.

Ключевые слова: учение об иске, понятие иска, иск, защита нарушенных и оспоренных прав и законных интересов, исковое производство, гражданский процесс

Shtefan O. The lawsuit in cases arising from author's legal relations. This article focuses on the scientific doctrine of a lawsuit. Using the method of comparative historical analysis the author traces the path of the development of the lawsuit doctrine since Roman times up to the present day. The author stops directly on the most important periods of development of the theory of lawsuit, namely: Ancient Rome, Napoleonic France, achievements of the German philosophers of the XIX century, pre-revolutionary researches of legal process specialists, soviet period and modern researches.

The paper shows the influence of German philosophical idea on the formation of the doctrine of lawsuit on the territory of the Russian Empire, in turn, was influenced by pre-revolutionary legal process specialists on the development of the doctrine of the lawsuit in the Soviet period. It is concluded that the basic approaches to the determination of the lawsuit can be seen in recent studies of this problem.

Taking into account the conducted study it was offered to understand the lawsuit as a recourse (requirement, petitions) of the concerned person (the plaintiff or other authorized person, or by law) to the court of its acceptance of the proceedings to consider and resolve the substantive requirements (on a civil case and its consideration) brought by them to another person (the defendant) with the aim of the protection of controversial or violated copyrights in established way and on that basis.

Keywords: doctrine about the lawsuit, the concept of lawsuit, lawsuit, defense of violated and controversial rights and legitimate interests, action proceedings, civil proceedings